

УДК 159. 923. 5 : 316. 61

Х. Ю. Шишкіна

Received September 12, 2013;

Revised October 17, 2013;

Accepted November 26, 2013.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ ЯК ЧИННИКА ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Результати теоретичного й емпіричного дослідження особливостей розвитку соціально-психологічної зрілості як чинника здоров'я особистості викладено в статті. Теоретично обґрунтовано й емпірично вивченню структури соціально-психологічної зрілості крізь призму розвитку здоров'я особистості. Установлено взаємозв'язки між показниками соціально-психологічної зрілості та здоров'я особистості, а також запропоновано шляхи вдосконалення соціально-психологічної зрілості через розвиток інформаційної позиції студентів для зміцнення здоров'я. Саме соціально-психологічна зрілість – показник високого рівня розвитку юнаків, що надзвичайно важливо для кожної здорової особистості та й для соціуму загалом. Оскільки передумови набуття соціально-психологічної зрілості закладено вже в дитинстві, то рівень цієї зрілості може бути теж різним, залежно від віку, статі, сім'ї, від рівня самоідентифікації та соціалізації, а також розуміння юнаком своєї ролі в суспільстві. Розвиток соціально-психологічної зрілості психологічно зумовлений етапом розвитку здорової людини, характерними рисами якого є рівні розвитку її самостійності та самодостатності. На цьому етапі особистість усвідомлює власні суспільні, громадянські, економічні обов'язки та права, а також групові норми поведінки, а також використовує критичне ставлення до ситуації в конкретному соціумі, урахуваючи при цьому свою роль у ньому, атмосферу, вимоги та очікування від кожного члена, застосовуючи всю інформацію про певну групу людей, спираючися на свій власний досвід, переконання, пріоритети та цілі.

Ключові слова: соціально-психологічна зрілість, інформаційна позиція, особистісна, міжособистісна, суспільна адекватність, здоров'я.

Shyshkina Kh. Yu. The Development of Social and Psychological Maturity as a Factor of Individual Health. The results of theoretical and empirical research of the social and psychological maturity features as the individual health factor are described in the article. Theoretical and empirical studies of the social and psychological maturity structure in the light of the individual health have been realized. The relationships between indicators of social and psychological maturity and health of the individual have been established, and the ways of improving the social and psychological maturity through the development of students' information stance for health promotion have been suggested. So then, social and psychological maturity is an indicator of a high

level of youth development, which is extremely important for every healthy individual and for society in general. Since acquiring the prerequisites for social and psychological maturity has been already laid in childhood, then the level of maturity may also be different, depending on age, sex, family, the level of identity and socialization, as well as an understanding role in society by young man. Thus, the development of social and psychological maturity is psychologically conditioned stage of a healthy person growth, the characteristic features of which are the levels of independence and self-sufficiency development. At this stage, the personality realizes her/his own social, civil and economic rights and obligations, is aware of group norms of behavior, and also uses a critical attitude to the situation in a particular society, bearing in mind the role in it, the atmosphere, the requirements and expectations of each member, using all the proper information about this group of people, basing on the own experiences, beliefs, priorities and goals.

Keywords: social and psychological maturity, information stance, personal, interpersonal, social adequacy, health.

Шишкина Х. Ю. Развитие социально-психологической зрелости как фактора здоровья личности. Результаты теоретического и эмпирического исследования особенностей развития социально-психологической зрелости как фактора здоровья личности изложены в статье. Предложено теоретическое обоснование и эмпирическое изучение структуры социально-психологической зрелости через призму развития здоровья личности. Установлены взаимосвязи между показателями социально-психологической зрелости и здоровья личности, а также предложены пути совершенствования социально-психологической зрелости через развитие информационной позиции студентов для укрепления здоровья. Именно социально-психологическая зрелость является показателем высокого уровня развития юношей, является чрезвычайно важным для каждой здоровой личности и для социума в целом. Поскольку предпосылки вступления социально-психологической зрелости закладываются уже с детства, то уровень этой зрелости может быть также различным, в зависимости от возраста, пола, семьи, от уровня самоидентификации и социализации, а также понимание юношей своей роли в обществе. Так, развитие социально-психологической зрелости является психологически обусловленным этапом развития здорового человека, характерными чертами которого являются уровни развития его самостоятельности и самодостаточности. На этом этапе личность осознает собственные общественные, гражданские, экономические обязанности и права, групповые нормы поведения, а также использует критическое отношение к ситуации в конкретном социуме, учитывая при этом свою роль в нем, атмосферу, требования и ожидания от каждого члена, используя всю информацию о данной группе людей, опираясь на свой собственный опыт, убеждения, приоритеты и цели.

Ключевые слова: социально-психологическая зрелость, информационная позиция, личностная, межличностная, общественная адекватность, здоровье.

Постановка наукової проблеми та її значення. Перед сучасним інформаційним суспільством постають завдання не лише забезпечення професійної підготовки молодих фахівців у юнацькому віці та періоду ранньої дорослості особистості, а й створення умов, потрібних для максимально повного розкриття їхнього внутрішнього потенціалу, спрямування їх на шлях самореалізації та самоактуалізації, побудову ними адекватного індивідуального стилю життя і діяльності, становлення їх як зрілих, готових до подолання життєвих труднощів особистостей. У зв'язку із цим виникає потреба вивчення закономірностей становлення соціально-психологічної зрілої особистості, визначення ключових параметрів цього становлення, що й зумовлює **актуальність** нашої роботи, яка полягає у встановленні взаємозв'язків між показниками соціально-психологічної зрілості та здоров'ям особистості.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Проаналізувавши роботи вітчизняних та зарубіжних учених, констатуємо, що поняття «соціально-психологічна зрілість» надзвичайно важливе й актуальне для вивчення. Результати дослідження цього явища представлені в роботах Л. В. Засекіної, І. С. Кона, Г. Олпорта, Е. Грінбергера та ін. [1; 2; 6; 9]. У цьому дослідженні увага зосереджена на розвитку соціально-психологічної зрілості як чинника здоров'я особистості.

Відтак людина є творцем власного здоров'я. Вона виконує основну роль, зумовлену її зрілою самосвідомістю, уважним ставленням до свого ества, що проявляється в гармонійній стратегії поведінки. Здоров'я забезпечується на трьох рівнях функціонування, які взаємодіють між собою. Так, на біологічному рівні здоров'я включає в себе динамічну рівновагу функцій усіх внутрішніх органів і систем, їхнє адекватне реагування на вплив навколишнього середовища. Здоров'я на психологічному рівні пов'язане з особистістю людини. На соціальному рівні людина розглядається як істота суспільна, і пріоритетним питанням зазначеного рівня є вплив соціуму на здоров'я особистості. На здоров'я впливають такі соціальні чинники – взаємини із сім'єю, друзями, колегами. Наслідки цих впливів є і позитивними, і негативними. Виховна занедбаність і несприятливі умови навколишнього середовища спричиняють неадекватну поведінку людини в соціумі.

Сьогодні гостро постало питання впливу інформації на здоров'я особистості. Проблема психологічного впливу інформації широко

представлена в різних галузях психологічного знання сьогодні, водночас соціально-психологічна зрілість як запорука збереження здоров'я, у результаті сформованої інформаційної позиції особистості, не була предметом комплексного психологічного дослідження. Тому розвиток стійкої соціально-психологічної зрілості, а саме адекватне ставлення до інформації, використання її для позитивного вдосконалення та протистояння її нищівній дії впливає на здоров'я людини в цілому і є ключовим аспектом дослідження.

У дослідженнях Є. Абросимова та А. Ленгле важливими критеріями психічного здоров'я визначено спроможність жити у внутрішній злагоді як вияв активізації автентичної свободи та відповідальності, актуалізація здатності духовного виміру людини спілкуватись із зовнішнім і внутрішнім світом та віднаходити спосіб поведінки, адекватний ситуації, а також автентичної внутрішньої позиції [4, 24]. У роботах Г. Олпорта модель здорової особистості ґрунтується на критеріях соціально-психологічної зрілості. Автор уживає поняття «здорова особистість», «зріла особистість» як тотожні. Зазначимо, що важливими утворювальними характеристиками психічного здоров'я є ставлення і до себе, і до іншої людини та до світу [6, 138]. Тобто психічне здоров'я безпосередньо ґрунтується на інформаційній позиції, що складається із трьох видів ставлення, які відповідають трьом видам адекватності (складовим соціально-психологічної зрілості): особистісній, міжособистісній та суспільній. Поняття «здоров'я» ще розглядають як стан повного соціально-біологічного й психічного комфорту, що включають у себе врівноваженість усіх систем організму з природним і соціальним середовищами. Здоров'я з диспозиції визначається як динамічна здатність людини досягати повноти власних фізичних, психічних і соціальних можливостей, а також відповідати вимогам середовища [4, 28].

Отже, вважаємо, що коректне ставлення до інформації здійснює значний вплив на формування соціально-психологічної зрілості, а також здоров'я студента, адже навчально-професійна діяльність передбачає максимальне залучення студентів у роботу з інформацією для досягнення навчальних, особистісних цілей. Зазначимо, що соціально-психологічна зрілість повністю завершує своє формування на етапі випуску з вищої школи, що є свідченням готовності до професійного та життєвого самовизначення.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати соціально-психологічну позицію як чинник здоров'я особистості, а також установити взаємозв'язки між різними видами соціально-психологічної зрілості здоров'ям з урахуванням особливостей вибіркового, свідомих та індивідуальних ставлень до інформації. Для реалізації мети були використані такі **методи** дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, систематизація й узагальнення наукової літератури з цієї проблеми дослідження, метод моделювання); емпіричні (спостереження, тестування, анкетування, інтерв'ю, «Тест-опитувальник особистісної зрілості» Ю. З. Гільбуха); математико-статистичної обробки емпіричних даних (r -коефіцієнт Пірсона, t -критерій Стьюдента для залежних вибірок).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Оскільки предмет нашого дослідження – соціально-психологічна зрілість студентів, яка ґрунтується на їхній інформаційній позиції і є чинником здоров'я особистості, це дає змогу обрати філософію інформації для вищого рівня методології психологічного дослідження. На думку О. Г. Старіша, філософія інформації розробляється в межах ноосферної парадигми, з позиції якої визначають внутрішній інформаційний простір, що зіставляється з окремим індивідом; середовищний інформаційний простір відносно індивідів – представників одного соціуму та міжсередовищний – як простір між різними соціумами [7]. Оскільки кожен із цих просторів заповнений знаками, ці середовища в нашому дослідженні, услід за О. Г. Старішем, іменуються як індисеміосфера, мінісеміосфера, семіосфера. Для коректного використання цих засобів члени соціуму повинні володіти відповідними стратегіями обробки інформації, які в нашому дослідженні набувають вигляду інформаційної позиції.

У зв'язку із тим, що вагому роль у самопочутті суспільства та здоров'ї кожного її члена відіграє міра задоволення потреби в інформації, а загальна соціальна система будується під впливом інформаційної, де взаємодія між елементами та підсистемами відбувається у формі інформаційних процесів, то виникає необхідність у формуванні адекватної поведінки особистості в результаті впливу будь-якої інформації. Це дає змогу сформувати психологічно позитивну та стабільну інформаційну позицію, що є запорукою успішного розвитку соціально-психологічної зрілості, яка впливає на здоров'я особистості. Г. Олпорт визначав, що зрілість, розум та психічне здоров'я є поняттями одного рівня. Відповідно, він виокремив такі основні критерії зрілості особистості [6]: розширене відчуття «Я», емоційна безпека, са-

мооб'єктивація, теплота в ставленні до інших, реалістичне сприйняття та уміння ставити завдання, єдина філософія життя.

Науковці зазначають, що вміння приймати життєві рішення на основі власних переконань і здатність реалізовувати власні цілі є показником зрілості психологічного розвитку, а критерії, за якими людина їх здійснює, – показником зрілості соціального розвитку. З етапу набуття зрілості психічного й соціального розвитку особистості зароджується така людська якість, як свобода волі, тобто волевиявлення людини в соціумі як рівноправного члена [6].

Ураховуючи важливість індивідуальних і соціальних чинників у становленні зрілості особистості, вважаємо за доцільне оперувати поняттям «соціально-психологічна зрілість». Отже, соціально-психологічна зріла особистість має здатність досягати вищого оптимального рівня розвитку, тобто самовдосконалюватись, самовизначатись та розвиватись. Вона завжди активна, соціальна, ідеологічна, будує суспільство. Тобто така людина має найвищий рівень розвитку психіки, діючи на користь соціуму й розв'язуючи суспільні завдання. За Е. Грінбергером, у нашому дослідженні соціально-психологічна зрілість складається з таких компонентів, як особистісна адекватність (здатність адекватно функціонувати як індивід), міжособистісна адекватність (здатність адекватно взаємодіяти з іншими індивідами) й суспільна адекватність (здатність робити внесок для виживання й збереження всього соціуму та людства загалом) [9, с. 157].

Отже, соціально-психологічна зрілість, на нашу думку, є якісним показником особистісного розвитку та здоров'я особи юнацького віку й віку ранньої дорослості, у якому перебуває студентська молодь. Саме соціальна зрілість може забезпечити соціально-професійне зростання студентів. З активністю соціального потенціалу юнаків зростає власне соціальна зрілість у навчально-професійному середовищі. Найважливіші чинники, які впливають на становлення соціально-психологічної зрілості в індіосеміосфері: здатність до самостійного прогнозування власної поведінки з використанням отриманої потрібної інформації та пропусканням її крізь призму своєї мети; самоактивація на виконання рішення, правильного для особистості, незважаючи на різні життєві та соціальні обставини; самостійний аналіз власних дій; здатність до оцінної рефлексії, яка ґрунтується на об'єктивності й самосвідомості вчинків; емоційно адекватна реакція на власну поведінку [5, с. 9].

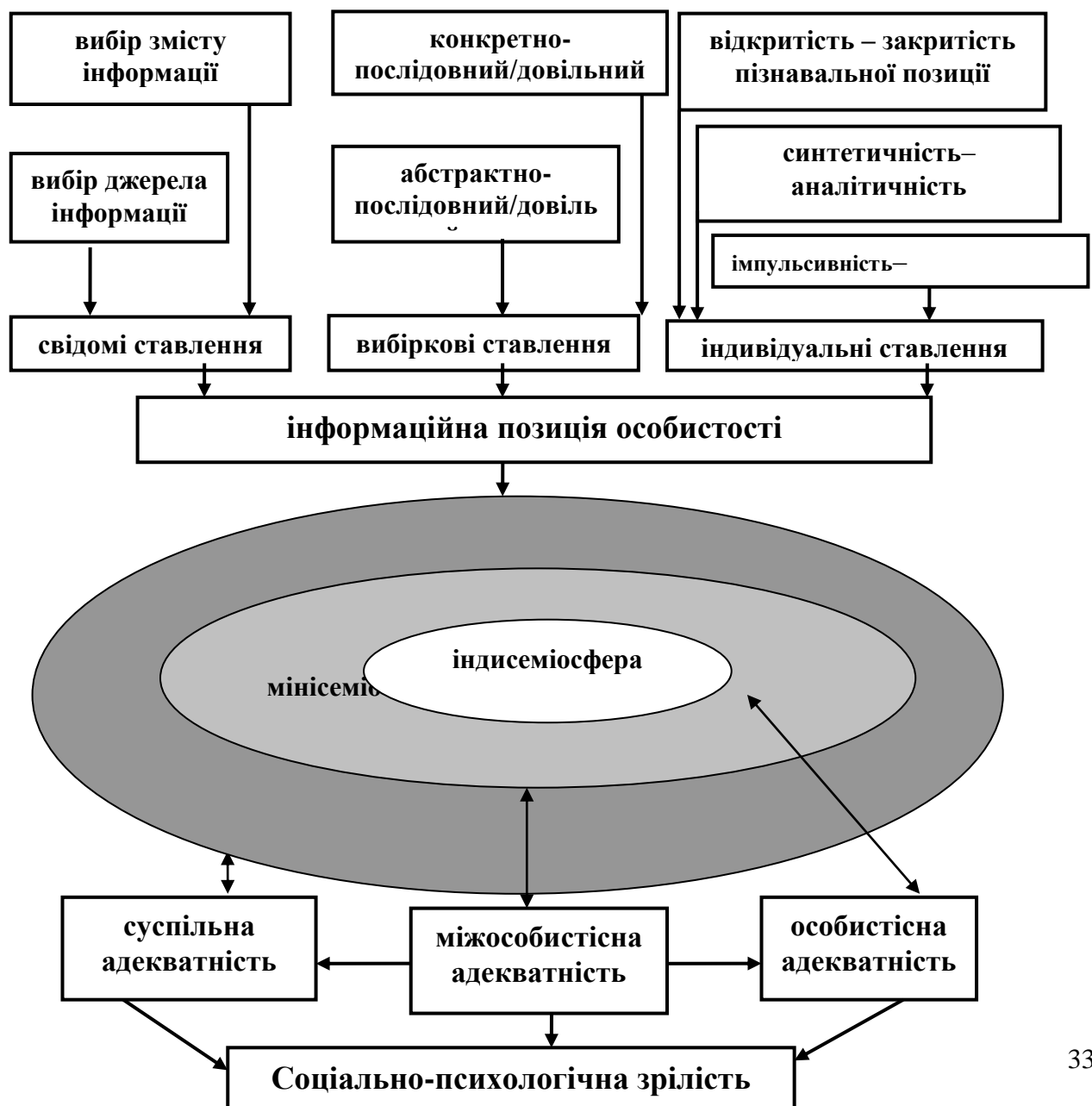
Якщо в контексті індісеміосфери особистісна адекватність як компонент соціально-психологічної зрілості передбачає відокремлення від суспільства з дотриманням психологічної, емоційної, поведінкової автономії, то в мінісеміосфері і власне семіосфері міжособистісна й суспільна адекватність як компоненти соціально-психологічної зрілості передбачають пристосування особистості в конкретному соціумі, враховуючи конкретну інформацію про нього; здатність до адаптації з оволодінням міжособистісних ролей на кожному віковому етапі зростання; дієвість; відповідальність; самовдосконалення; наявність допрофесійної та розвиток професійної компетентності. Зазначимо, що соціально-психологічна зрілість проявляється в особливостях соціальних інформаційних настанов, які є підґрунтям для свідомої реалізації соціальних інтересів, із виявленням свідомого, вибіркового й індивідуального ставлення до інформації. У зв'язку з упровадженням дистанційної освіти вимоги до адекватно сформованої інформаційної позиції ще зростатимуть, адже ефективні способи, стилі обробки інформації, а також вибори змісту та джерела інформації надзвичайно важливі для формування особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності студента. Зазначимо, що для студентської молоді важливими є всі рівні формування соціально-психологічної зрілості особистості (формально-пізнавальний, усвідомлено-продуктивний та прагматично-дієвий), які зіставляються з різними видами ставлень до інформації [8].

Отже, ми встановили структурно-функціональні особливості соціально-психологічної зрілості як макросистеми особистості з урахуванням її інформаційної позиції в різних інформаційних просторах та спрогнозували послідовність емпіричного дослідження соціально-психологічної зрілості студентів (див. рис. 1). Напрямо емпіричного дослідження задається потребою вивчення зазначеної зрілості як макросистеми через вивчення мікросистем: вибіркового, свідомого та індивідуального ставлень до інформації.

Так, модель інформаційної позиції як чинника соціально-психологічної зрілості особистості є результатом теоретичних узагальнень та виділення провідних рівнів методологічних засад дослідження. Результати операціоналізації поняття інформаційної позиції в структурі соціально-психологічної зрілості як чинника здоров'я особистості на

теоретичному рівні дали змогу перейти до експериментально-діагностичного вивчення цього феномену.

Експериментально-діагностичний етап дослідження полягав у створенні авторської тренінгової програми, спрямованої на розвиток усіх складників соціально-психологічної зрілості студентів з урахуванням їх індивідуальних, вибіркових і свідомих ставлень до інформації. Упровадження тренінгової програми здійснювалося на формульовальному етапі психологічного експерименту. Наша концептуальна модель соціально-психологічної зрілості дала змогу вибудувати архітектуру проведеної тренінгової програми та виокремити три основні її блоки, відповідно до особистісної, міжособистісної і суспільної адекватності з урахуванням різних видів ставлень до інформації (інформаційної позиції) студентів.

Рис. 1. Інформаційна позиція як чинник соціально-психологічної зрілості особистості

Для проведення тренінгу було складено експериментальну й контрольну групу (по 25 осіб кожна). До експериментальної вибірки ввійшли студенти Національного університету «Острозька академія» спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» (10 осіб) та Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки спеціальності «Психологія» (15 осіб). До контрольної групи ввійшли 25 студентів цих же спеціальностей, які добиралися методом випадкового відбору. Експериментальна й контрольна групи характеризуються однорідністю: приблизно однаковий розподіл за статтю. Для визначення гомогенності щодо рівня сформованості соціальної зрілості було використано «Тест-опитувальник особистісної зрілості» [3, с. 252]. Ця методика обрана через те, що охоплює запитання відповідно до виділених складників соціально-психологічної зрілості у сконструйованій нами моделі. Кореляційний аналіз за допомогою r -коефіцієнта Пірсона свідчить про значущий показник взаємозв'язку між середньогруповими показниками особистісної зрілості студентів експериментальної та контрольної груп ($r=0,478, p<0,05$) до формувального етапу експерименту. Тренінг складався з теоретичної частини, що подавалась у формі слайдів, і тренінгових завдань, які включали групову роботу, рольові ігри, групову дискусію. Тривалість тренінгу становила п'ять днів по 4 год (20 год). Після завершення всіх блоків тренінгу підбивали підсумки стосовно явища соціально-психологічної зрілості з погляду здоров'я особистості, кожного з її видів та їх ролі в сучасному інформаційному суспільстві. Для встановлення динаміки показників зрілості й перевірки ефективності використання запропонованої розвивальної програми було проведено діагностичні заміри до й після тренінгу за методикою «Тест-опитувальник особистісної зрілості» на констатувальному та контрольному етапах експерименту в контрольній і експериментальній групах. Значущі відмінності в показниках визначали за допомогою t -критерію Стьюдента для залежних вибірок за допомогою програмного забезпечення SPSS-10.

Отже, тест-опитувальник має такі блоки: мотивація досягнень і ставлення до свого «Я», що відповідає особистісній адекватності в нашому

дослідженні; почуття громадянського обов'язку й життєва настанова, що зіставляється із суспільною адекватністю, та здатність до психологічної близькості з іншою людиною, що зіставляється з міжособистісною адекватністю в сконструйованій концептуальній моделі. Так, середньогрупові показники мотивації досягнення в досліджуваних експериментальної групи збільшилися з 12,48 до 13,88. Показник 13,88 за шкалою опитувальника передбачає задовільний рівень мотивації, отож, після експерименту він тяжіє до високого рівня. Відтак можемо стверджувати про таку якісну динаміку особистісної адекватності, як зростання мотивації до успіху. Це означає, що в студентів з'являються зміни в прагненні досягти життєвих і професійних цілей, надії на успіх, оптимістичному налаштуванні та вірі у свої особистісні ресурси. Це пов'язано з розвинутою здатністю до саморефлексії, до відповідності й самоорганізації в діяльності. Слід зазначити, що в досліджуваних контрольної групи не спостерігається позитивна динаміка в показниках мотивації до успіху, відповідно, 12,40 та 12,39 балів, що виражає задовільний рівень мотивації. Позитивна динаміка показників ставлення до свого «Я» як компонент особистісної адекватності в досліджуваних експериментальної групи, відповідно, 15,68 та 16,96 балів, свідчить про такі якісні зміни, як позитивне ставлення до свого досвіду, необхідність його інтерпретації та пояснення для становлення ідентичності особистості, глибшого розуміння себе та своїх особистісних ресурсів. У контрольній групі не простежуються зміни в показниках ставлення до свого «Я», відповідно, 14,99 та 15,02 балів. Слід зазначити, що початковий рівень цього ставлення був у студентів обох груп дуже низьким – у межах незадовільного рівня. У досліджуваних експериментальної групи він досягнув задовільного рівня, але є значно нижчим, ніж високий рівень. Це пов'язано, на нашу думку, із тим, що студенти у віці 18–20 років, очевидно, більшою мірою, зосереджені на вивченні інших, ніж самих себе. Такі результати роблять доцільним використання більше часу на розвиток ставлення до свого «Я» як змістового наповнення особистісної адекватності в структурі соціально-психологічної зрілості. Простежується позитивна динаміка і в показниках суспільної адекватності, яка виражена в громадянській позиції та життєвих настановах. Так, у досліджуваних експериментальної групи показники громадянської позиції зросли з 1,48 до 3,48 бала, а в контрольній групі змін не встановлено, відповідно, 1,52 та 1,49 бала. Формування громадянської позиції в студентському

віці є дуже важливим, адже вона є змістом суспільної адекватності. Упродовж тренінгу, розвиваючи її, ми зосереджували значну увагу на культурно-історичній спадщині української нації, що, на нашу думку, зумовило позитивну динаміку показників. Позитивна динаміка показників у досліджуваних експериментальної групи також простежується відносно життєвої настанови, що, за результатами наших досліджень, також належить до суспільної адекватності. До й після експериментального впровадження тренінгу ці показники становили, відповідно, 9,96 та 11,40 бала, а в контрольній групі 9,16 та 9,76 бала. Тож можна стверджувати: після проведення тренінгу в студентів зросли суспільні інтереси та соціальна активність, що є якісною трансформацією суспільної адекватності в структурі соціально-психологічної зрілості. Зміни в міжособистісній адекватності простежуються в динаміці показників здатності до психологічної близькості з іншою людиною. Після тренінгу показники експериментальної групи зросли з 5,20 до 6,08 бала. Вираження цієї здатності – на задовільному рівні, у контрольній групі не простежується такої динаміки, відповідно, 4,99 та 5,01 балів. Отже, простежується динаміка загального показника соціально-психологічної зрілості особистості в студентів експериментальної групи, відповідно, 44,8 та 53,0 балів. У контрольній групі не встановлено значущих змін після експерименту, відповідно, 45,11 та 46,02 бала.

Отже, тренінгова програма, спрямована на розвиток соціально-психологічної зрілості, ефективна, оскільки після її завершення фіксуємо якісні зміни в міжособистісній, особистісній та суспільній адекватності. Оскільки розвиток передбачає якісну зміну в структурі явища, що має не обернений і стійкий характер, статистично-математична обробка результатів здійснювалася з допомогою кореляційного аналізу загального показника соціально-психологічної зрілості з допомогою r -коефіцієнта Пірсона, урахувавши повторну діагностику досліджуваних експериментальної групи через півроку. Результати дослідження засвідчують наявність кореляційного зв'язку між показниками соціально-психологічної зрілості досліджуваних експериментальної групи в різні часові проміжки ($r=0,451$, $p<0,05$).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у сконструйованій концептуальній моделі відображено структурно-функціональні особливості соціально-психологічної зрілості як макросистеми особистості, представленої мікросистемами – особистісною, міжосо-

бистісною і суспільною адекватністю. Кожен компонент зумовлюється індивідуальними, вибірковими та свідомими ставленнями до інформації, які сполучаються з конкретними видами інформаційного простору, відповідно, індисеміосферою, мінісеміосферою, семіосферою. Усі виділені компоненти тісно взаємопов'язані між собою, утворюючи системність феномену досліджуваної зрілості студентів, що формують цілісність здоров'я людини. Результати впровадження тренінгової програми розвитку соціально-психологічної зрілості студентів свідчать про її ефективність відповідно до кількісних і якісних показників.

Перспективним вважаємо ґрунтовне дослідження соціально-психологічної зрілості особистості, відповідно до професійної діяльності, гендерних і статевих ознак, здорового способу життя.

Література

1. Засекіна Л. В. Мовленнєва культура як критерій особистісної зрілості / Л. В. Засекіна // Психологічні перспективи. – 2010. – Вип. 15. – С. 61–72.
Zasyekina, L. Movlennyeva kultura yak kryteriy osobystisnoyi zrilosti [Language Culture as a Criterion of Personal Maturity] / L. Zasyekina // Psycholohichni Perspektyvy. – 2010. – No 15. – P. 61–72.
2. Кон И. С. Психология юношеского возраста: проблемы формирования личности : учеб. пособие / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
Kon, I. Psicholohiya yunosheskogo vozrasta: problem formirovaniya lichnosti [Psychology of Youth Age: Problems of Personality Formation]: ucheb. posobiye / I. Kon. – Moscow : Prosvesheniye, 1979. – 368 p.
3. Корнилова Т. В. Методологические основы психологии / Т. В. Корнилова, Ф. Д. Смирнов. – СПб. : Питер, 2006. – 320 с.
Kornilova, T. Metodologicheskiye osnovy psicholohiyi [Methodological Bases of Psychology] / T. Kornilova, F. Smirnov. – St. Petersburg : Piter, 2006. – 320 p.
4. Коцан І. Я. Психологія здоров'я людини / І. Я. Коцан, Г. В. Ложкін, М. І. Мушкевич ; за ред. І. Я. Коцана. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 352 с.
Kotsan, I. Psichlohiya zdoroviya ludyny [Psychology of Human Health] / I. Kotsan, G. Lozhkin, M. Mushkevych ; za red. I. Kotsana. – Lutsk : Volyn National University, 2011. – 352 p.
5. Михайлов О. В. Формування соціальної зрілості студентів економічного профілю : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / О. В. Михайлов. – К. : Ін-т пробл. виховання АПН України, 2001. – 20 с.
Myhaylov, O. Formuvannya socialnoyi zrilosti studentiv ekonomichnogo profilyu [Social Maturity Formation of Economic Profile Students] : avtoref. dus. kand. ped.nauk : 13.00.07 / O. Myhaylov. – Kyiv : Ins-t probl. vyhovannya ANP Ukrainy, 2001. – 20 p

6. Олпорт Г. Становление личности / Г. Олпорт // Избранные труды. – М. : Смысл, 2002. – 462 с.
Olport, G. Stanovleniye lichnosti [The Formation of Personality] / G. Olport // Izbrannyye trudy. – Moscow : Smysl, 2002. – 462 p.
7. Стариш А. Г. Философия информации / А. Г. Стариш. – Симферополь : Таврия, 2004. – 376 с.
Starish, A. Filosofiya informacii [Psychology of Information] / A. Starish. – Simferopol : Tavriya, 2004. – 376 p.
8. Шишкіна Х. Ю. Інформаційна позиція як чинник соціально-психологічної зрілості студентів : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / Х. Ю. Шишкіна. – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2013. – С. 263–270.
Shyshkina, Kh. Informatsiyna pozytsiya yak chynnyk socialno-psycholohichnoyi zrilosti studentiv [Information Stance as a Factor of Students' Social and Pshychological Maturity] : avtoref. dys. kand. psychol. nauk : 19.00.07 / Kh. Shyshkina. – Ostroh : National university «Ostroh Academy», 2013. – 20 p.
9. Greenberger, E. Education and the Acquisition of Psychological Maturity / E. Greenberger. – N. Y. : Irvington Publishers, Inc., 1982. – P.155–189.